

Kuzey Amerika Yerlilerinin Geçiş Törenleri Üzerine Bir İnceleme

A Study of the Passage Rites of the North American Indians

Meltem Kekevi Şir Muhammed Dualı

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı
Ankara | Türkiye
meltemkekevi@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-3591-9474

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı
Tokat | Türkiye
muhammed.duali@gop.edu.tr
orcid.org/0000-0003-0136-1214

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi | 2 Ekim 2020
Kabul Tarihi | 28 Kasım 2020
Yayın Tarihi | 30 Aralık 2020

Article Types | Research Article
Received | 2 October 2020
Accepted | 28 November 2020
Published | 30 December 2020

Bu makale, 2019 yılında tamamlanan *Kuzey Amerika Yerlilerinin Kadim Dini İnançları* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article, was produced from the master thesis completed in 2019 entitled *Ancient Religious Beliefs of the North American Indians*. (Tokat Gaziosmanpaşa University, Masters Thesis, 2019)

Atıf | Cite as

Kekevi, Meltem - Dualı, Şir Muhammed. "Kuzey Amerika Yerlilerinin Geçiş Törenleri Üzerine Bir İnceleme [A Study of the Passage Rites of the North American Indians]". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 819-834.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.4399294>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Kuzey Amerika Yerlilerinin Geçiş Törenleri Üzerine Bir İnceleme

Öz: Kuzey Amerika kıtasında insan varlığının başlangıcı, günümüz Kızılderililerin atalarının, üç göç dalgası şeklinde, Bering Boğazı'nı geçmek suretiyle bölgeye geldikleri savına dayanmaktadır. Jeolojik araştırmaların sonuçlarına göre, buzullar, Buzul Çağı'nda, deniz seviyesine inerek Bering Boğazı boyunca karadan bir köprü oluşturmuştu. Son tahminlere göre Wisconsin veya son buzul döneminde, deniz seviyesi neredeyse yüz kırk metreye düşmüştü ve bu düşüş binlerce kilometre genişliğinde açık bir arazi oluşturabilecek durumdaydı. Günümüzde antropologlar, Kuzey Amerika yerlilerini on kültür bölgesine ayırmışlardır. Kuzey Amerika Yerlilerinin inançları tek bir dini sistemle açıklanması mümkün olmayan çeşitliliktedir. Neredeyse kabile sayısı kadar çeşitli inançların hâkim olduğu bu kültürü anlamak için ortak kavramlardan faydalanılmaktadır. Bu bağlamda animizm, totemizm ve Şamanizm'in ortak inanç zeminini oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu makalede, hemen her toplumda karşılaştığımız ve insanların inanç dünyalarında önemli değişikliklere yol açan dönemler üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, bazı Kızılderili kabilelerin doğum, evlilik ve ölüm gibi toplumları derinden etkileyen geçiş törenleri ile ilgili kadim inançlarını ve uygulamalarını konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kuzey Amerika, Kızılderililer, Kadim inançlar, Geçiş Törenleri.

A Study of the Passage Rites of the North American Indians

Abstract: The beginning of human existence in the North American continent is based on the argument that the ancestors of today's Indians came to the region by crossing the Bering Strait in three migration waves. According to the results of geological surveys, glaciers descended to sea level during the Ice Age and formed a land bridge across the Bering Strait. Besides the latest estimates, in Wisconsin or during the last glacial period, have shown that sea level had dropped to almost one hundred and forty meters and this situation could form an open field thousands of kilometers wide. Today, anthropologists have divided North American Indians into ten cultural regions. The beliefs of the Indians of North America are too diverse to be explained by a single religious system. Common concepts are used to understand this culture, which has almost as many beliefs as the number of tribes. In this context, it has been determined that animism, totemism, and shamanism are common belief grounds. This article focuses on the periods we observe in nearly every society that led to significant changes in people's religious beliefs. Therefore, this study discusses the ancient beliefs and practices of some Native American tribes regarding rites that deeply affect societies such as birth, marriage and death.

Keywords: History of Religions, North America, North American Indians, Ancient Beliefs, Rites of Passage.

Giriş

Amerika kıtası Aztek, Maya, İnka gibi kadim medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bu medeniyetlerin kurucuları, genel kabul gören teoriye göre, Asya kıtasından Bering Boğazı yoluyla Amerika kıtasına geçmişler ve binlerce yıllık bir süreçte tüm kıtaya yayılmışlardır. Zihinlerimizdeki yerli tahayyülü Amerikan film endüstrisinin dünyaya pazarladığı vahşi-batı/kovboy (western) filmleriyle şekillenen bir fenomen olmuştur. Dolayısıyla Kızılderililer, çoğu zaman beyazların kafa derisini yüzen, at hırsızlığı yapan barbarlar şeklinde olumsuz bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, objektiflikten uzak yaklaşımın önyargılardan beslendiği anlaşılmaktadır. Misyonerlerin, insan olarak bile görmediği yerlilerin, kıtaya ilk ayak basan Avrupalı kâşiflere cömert ve misafirperverce davrandıkları kayıtlarda yer almaktadır. Ancak, sonrasında toprakları ellerinden alınan, kıyımaya uğrayan ve nihayetinde rezervasyon (yerliler için oluşturulan kısıtlayıcı yasal yerleşim bölgeleri) denilen gettolarda yaşamaya mahkûm edilen bu insanlar şüphesiz ki kendilerini koruma içgüdüsüyle hareket etmişlerdir. İşgalcilere karşı amansız bir mücadeleye başlayan Amerika'nın yerli kabileleri, kıta üzerindeki hâkimiyetlerini tamamen kaybetmiş oldular. Lakin, bu kabilelerin öteden beri uygulaya geldikleri dini ritüel ve inanışlar gettolara mahkûm edilen Kızılderililer arasında yaşamaya devam edecektir. Biz bu makalemizde Batılı kaynaklar çerçevesinde Kuzey Amerika yerli kabilelerinin geçiş törenleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Kızılderili İnançları

Kuzey Amerika Yerlilerinin inançları tek bir dini sistemle açıklanması mümkün olmayan çeşitliliğe sahiptir. Neredeyse kabile sayısı kadar çeşitli inançların hâkim olduğu bu kültürü anlamak için ortak kavramlardan faydalanma yoluna gidilmeye çalışılmıştır. Çünkü aynı kültür bölgesinde bulunan iki kabilenin dahi, birbirinden farklı inançlara sahip olduğu görülmektedir. İnançların çeşitlenmesi ve birbirinden farklılaşmasında şüphesiz Kuzey Amerika'da yerleşim yerleri arasındaki mesafelerin uzunluğu önemli rol oynamaktadır. Yerlilerin bir peygambere ya da kutsal kitaba sahip olmaması nedeniyle inançları teolojik anlamda kurumsallaşmış bir din olarak değerlendirilmemektedir. Öte yandan bu durum yerli dinlerinin tam anlamıyla yapılanmamış ve dağınık olduğu ya da yalnızca kült düzeyinde kaldığı sonucunu doğurmamaktadır. Yukarıda da değinildiği

üzere yerli inançları aslında çok geniş bir yapıya sahiptir. Ancak Kuzey Amerika Yerlilerinin kadim inançları yazılı kaynakları olmadığından, kıtanın keşfinden sonra Beyazların onlarla olan temasları neticesinde elde ettikleri ve kayıt altına aldıkları bilgiler çerçevesinde yazılı hâle dönüşmüştür. Sözlü geleneğin yazılı hâle dönüşümü halen devam eden bir süreçtir.¹

İnsan hayatında mevcut durumda değişiklik yaratan önemli olaylar vardır. Bu değişiklikler her toplumda farklı şekillerde de olsa önemli görülüp, törenlerle görünür ve duyulur kılınır. Doğum, evlilik ve ölüm insan hayatının başlıca dönüm noktalarıdır. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu olaylar, tecrübe edenler ve onların yakınları açısından çoğu zaman kaygı, belirsizlik, sevinç, hüznün gibi duyguları da beraberinde getirmektedir. Kuzey Amerika Yerlilerinin de binlerce yıldır efsaneler ve hayat tecrübeleriyle şekillenen toplumsal hafızasının izdüşümlerini bu geçiş dönemlerinde yaptıkları uygulamalarda görmekteyiz.

1. Doğum İle İlgili İnançlar

Geçiş dönemlerinin ilki doğum olayıdır. Doğan kişiden ziyade onun yakın çevresi ve mensup olduğu kabilesi doğanın önemini artırmaktadır. Bazı toplumlarda insan sayısının çokluğu güçlü olmakla eş görülmüştür. Bir diğer kıstas ise doğanın cinsiyetidir. Lakin Kızılderili halklarında cinsiyete yönelik bir dışlayıcı tutum tespit edilmemiştir. Doğum bir geçiş aşaması olduğundan bütün toplumlarda değerli görülüp çeşitli uygulamalar ve ayinlerle kutlanmaktadır. Yeni doğana, tam manasıyla "canlı" sıfatını da bu doğum sonrası uygulanan ayinler sağlamaktadır. Söz konusu ayinler sayesinde yeni doğanlar cemaatleriyle bütünleşebilmektedir. Çünkü çocuk doğduğu zaman sadece fiziki bir varlıktır, ailesi tarafından tanınmamış ve cemaati tarafından kabul görmemiştir. Ayinler neticesinde kabul gören bir varoluş meydana gelmektedir.²

Doğumla ilgili inançların, hamilelik dönemi hatta daha öncesinde de var olduğu görülmektedir. Kuzey Amerika yerli kabilelerinden biri olan Nez Perce kabilesinde hamile kadınlar, hastalıklı ya da fiziksel görünümü sağlıklı olmayan insanlara veya hayvanlara dokunmaktan veya onlara bakmaktan kaçınırlar. Bunun nedeni çocuğun da öyle olmasından

¹ Meltem Kekevi, *Kuzey Amerika Yerlilerinin Kadim Dini İnançları* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3.

² Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 161.

duyulan korkudur. Ayrıca anne adayı elbise, hasır veya sepetlere düğüm atmaz, bunun doğum esnasında kendisine ve bebeğe zorluk çıkaracağına inanılır. Doğum vakti geldiğinde anne adayı, annesiyle, diğer kadın akrabalarıyla ve bir ebe eşliğinde küçük bir kulübeye çekilir. Zor bir doğum durumunda, doğum için bir ritüel uzmanı çağırılır. Gelen Uzman tarafından, şifalı otlar, masaj ve yardımcı ruhlardan alınan kutsal şarkılar eşliğinde ritüeller gerçekleştirilir. Bir bebek doğar doğmaz başını ve ayaklarını istenilen şekle sokmak için masaj yapılır.³ Benzer şekilde araştırmacı Ergil de bazı Kuzey Amerika yerlilerinin yanında Maya, Aztek, İnka uygarlıklarında Hunlar ve İskitler'de çocukların kundak tahtası üzerinde kafatasının deforme edilmesi uygulaması olduğunu belirtmektedir. Bunun Moğollarla temas kuran topluluklar tarafından, onların tam yuvarlak (mongoloid) karakterdeki baş görünümüne sahip olmamak için yapılan bir uygulama olduğundan bahsedilmektedir. Bu uygulamayla çocuğun büyüdüğünde asil bir görünüme kavuşması amaçlanmaktadır.⁴ Wesson da *Historical Dictionary of Early North America* başlıklı çalışmasında çocuğun kranial kemiklerinin (kafa kemikleri) kasıtlı olarak erken büyüme döneminde şekillendirilmesi uygulamasının Kuzey Amerika'nın güneydoğusunda yaşayan Choctawlar ve birçok kabile tarafından yapıldığını söylemektedir. Bireyin kültürel olarak çekicilik fikrine hizmet eden bu uygulama, sosyal statü göstergesi olarak da önemli görülmekteydi.⁵ Bebeğin doğumuyla birlikte kesilen göbek kordonu daha sonra bebeğin beşiğinin üstüne bağlanmak üzere hayvan postundan imal edilmiş özel bir kaba yerleştirilir. Kordon, kişinin varlığının hayati bir parçası olarak görüldüğünden, bu sayede büyüdükçe bebekle kalacaktı. Bu ritüeller tamamlandıktan sonra şenlik düzenlenir, akrabalar tarafından anne ve bebeği onurlandıran hediyeler verilir. Bebeklerin isimleri başarılı, tanınmış ve saygın atalar arasından seçilir. Bu yolla, aynı niteliklerin yeni çocuğa geçip gelişeceği düşünülmektedir. İnsanların ayrıca genel olarak bilinen takma adları vardır ve hayatlarının herhangi bir noktasında yeni isimler alabilmektedirler. Bu isimler, önemli olayları başarıları ve kişilik özelliklerini yansıtabilmektedir.⁶

³ Nancy Bonvillain, *The Nez Perce* (New York: Chelsea House Publishers, 2011), 41.

⁴ Müjgan Ergil, *Kim Bu Kızılderililer?* (İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2018), 92.

⁵ Cameron B. Wesson, *Historical Dictionary of Early North America* (Maryland: Scarecrow Press, 2005), 16.

⁶ Bonvillain, *The Nez Perce*, 42.

Bir diğer Kızılderili kabilesi olan Seminole toplumunda ise geleneksel olarak bebekler doğduktan dört gün sonra bir isim alırlar. Bir bebek dört aylıkken, aileler saçlarını ve tırnaklarını keserler. Bu, çocuğa kötü şans getirmekten korunması için yapılan bir uygulama olarak görülmektedir.⁷

Hopi kabilesinde ise bir çocuk doğduğunda, ruhsal âlemde annesini temsil eden kusursuz bir mısır başağı yeni doğan çocuğun yanına yerleştirilir, bu başak yirmi gün boyunca bebeğin yanında kalır. Bu süre zarfında çocuk hâlâ ruh dünyasına ait olarak görüldüğünden, karanlıkta tutulur. Yirminci günde anne, mısır başağını çocuğun üstünden dört kez geçirir ve ona isim verir. Sonra annesi ve büyükannesi çocuğu güneş doğmadan önce doğuya doğru götürür. Güneş ufukta ortaya çıktığında ve çocuk üzerinde parladığında, çocuk tam olarak insana dönüşmüş kabul edilerek ölümüne kadar maddi âlemin bir parçası, dünyaya ait bir varlık sayılır.⁸ Kızılderili kabilelerden bir diğeri olan Tewa kabilesine mensup bebeğin göbek bağı kesen ebe, doğumdan dört gün sonra şafak vaktinde ilk kez bebeği dışarı çıkartır. Eline aldığı küçük bir süpürge yardımıyla çocuğun üstündeki ruhları süpürme hareketleriyle toplar, bebeği altı yöne – doğu, batı, kuzey, güney, gökyüzü ve toprağa- doğru tutarak, evrenin güçlerine dua eder. Ardından bebeği kabilenin bir mensubu yapacak ismini söyler. Bu ritüelle, çocuk, ilk Tewa atalarının Dünya'ya çıktıklarında yürüdükleri yaşam yolu olarak adlandırılan *poeh'*e başlamış sayılır.⁹

2. Evlilikle İlgili İnançlar

Evlilik, toplumsal-dinsel bir gruptan bir başkasına geçiş sebebidir. Genç koca, bekârlar grubundan ayrılarak, aile reisleri grubuna katılmaktadır. Her evlilik bir tehlikeyi de beraberinde getireceğine inanıldığından, evlilikler bir geçiş ayiniyle gerçekleştirilmektedir. Eski Yunanlılar evliliği "telos", yani kutsallaştırma olarak adlandırıyorlardı, üstelik düğün ayinleri sır ayinlerine benzemektedir.¹⁰

Evlilik ile ilgili inanışlar düğün öncesini de kapsamaktadır. Söz gelimi

⁷ Timothy L. Gall - Jeneen Hobby, "Seminole and Miccosukee" *Worldmark Encyclopedia of Cultures and Daily Life, Americas. 2nd ed.* (Farmington Hills, MI: Gale, From Gale Virtual Reference Library, 2009), 2/488-495.

⁸ Timothy L. Gall, Jeneen Hobby, "Hopi" *Worldmark Encyclopedia of Cultures and Daily Life, Americas. 2nd ed.* (Farmington Hills, MI: Gale, From Gale Virtual Reference Library, 2009), 2/287-292.

⁹ Paula Hartz, *Native American Religions* (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 90.

¹⁰ Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, 161.

ova halklarından olan Siyularda "pow-wow" adıyla yaz aylarında bir festival düzenlenir. Farklı kabilelerin bir araya geldiği bir organizasyon olan bu toplantı, sosyal paylaşımın yaşandığı bir ortamdır. Aynı kabile üyeleri arasında evlilik inançlar açısından yasak olduğu için bu etkinliklerde farklı kabilelere mensup gençler tanışıp yeni evliliklere adım atmaktalar.¹¹ İlk evlilikler genellikle ilgili ailelerin büyükleri tarafından ayarlanır. Müstakbel damadın yaşlı bir kadın akrabası, hem damadın hem de ailenin itibarını ve toplumsal statüsünü dikkate alarak aile tercihinine karar verdikten sonra evlilik müzakerelerine başlarlar. Kızın ailesi kabul ettiyse çift birbirini ziyaret etmeye başlar ve aileler yemek daveti için periyodik olarak toplanırlar. Sonra, eğer evlilik elverişli görünüyorsa, çift birlikte yaşamaya başlayacaktır. Her şey yolunda giderse törensel hediye alışverişi dönemine geçilir. Erkek ve kadın rollerinin sembolizmi, her grup ziyafete ev sahipliği yaparken sunulan yiyeceklere de yansıtılır. Kızın ailesi çeşitli sebze ve bitki servis ederken erkek tarafı et ikramına ağırlık verir. İkinci hediye ve gıda alışverişinin sonunda, çift evli sayılacaktır.¹² Hopilerde ise evlenmek isteyen çift, evlenme niyetlerini köylerinin doğu ucuna şafak vaktinde gidip mısır unu serpererek ilan ederler. Düğün törenine hazırlanmak için gelin, damadın ailesiyle birlikte hareket eder, Gelin, damadın evinde ailenin kullanımını için mısır öğütür. Bu süre zarfında damadın akrabaları iki elbise ve bir kuşak dokurlar. Gelin, elbisenin birini ve kuşağı evlendiği gün giyecek, diğer elbiseyi ise kefen niyetine cenazesi için saklayacaktır. Düğün gününde gelin elbisenin birini giyer, diğer elbiseyi ve birkaç mısır başağını da kamış hasıra sarılı vaziyette beraberinde taşır. Damadın evinde dua edildikten sonra gelin, ailesinin evine bir kabileyi götürür. Onun arkasından damadın ailesi hediye ve yiyeceklerle gelir, gelinin ailesi onları ağırlar ve düğün töreni bu şekilde tamamlanır. Eskiden evli çiftler kendi evlerini inşa edene kadar gelinin ailesiyle yaşarlardı.¹³

Bir diğer Amerikan yerli kabilelerinden biri olan Cheyenne toplumunda ise oğlanın bir yıldan beş yıla kadar bir süreçte hoşlandığı kıza kur yapması ya da ondan hoşlandığını hissettirmesi beklenir. Bu süreçte kızın rızası olduğuna dair olumlu bir hava oluşursa, damat adayı kızın ailesine yaşlı aile dostlarından birini ya da annesini gönderir. Bu kişiyle

¹¹ Dennis Renault, Timoty Freke, *Kızılderili Bilgeliği*, çev. Bora Ercan (İstanbul: Meta Basım Yayım, 2002), 31.

¹² Bonvillain, *The Nez Perce*, 45.

¹³ Hartz, *Native American Religions*, 98.

birlikte kız tarafına verebileceği kadar atı da yollar. Damadın elçisi, kızın babasının çadırının önünde bu atları bağlar, içeri girerek mesajını iletir: "Fılanca (oğlanın ismini söyler) genç, kızınızın kendisine eş olmasını istemektedir." Bunu söyledikten sonra cevabı beklemeden çıkıp gidilir. Genç adam tarafından gönderilen atlar, evliliğin uygunluğu kararlaştırılana kadar müstakbel kayınpederin çadırının önünde tutulur. Evlilik onaylanırsa, gelin adayı daha güzel atlar da yanına katılarak oğlanın atlarıyla birlikte erkek tarafına gönderilir.¹⁴

Kızılderili toplumunda evlilikler genellikle istikrarlıdır, ancak mutsuz bir ilişki olması durumunda eş, eşyalarını alarak evden ayrılmak suretiyle boşanma konusunda bir adım atabilir. Boşanma herhangi bir toplumsal damgalanma taşımasa da eşler, ayrılıktan vazgeçip birlikte yaşamaya devam edebilmektedirler. Ayrıca, iki aile, çocuklarının evliliğiyle müttefikler haline geldiğinden, ayrılığı desteklememe eğilimindedirler.¹⁵ Geleneksel Seminole toplumunda boşanma, her iki tarafça başlatılabilir. Bir kadının kocası ölürse, dört yıl süren bir yas dönemine ve inzivaya girer. Bu süre boyunca kadın, zina yapması halinde katı cezalarla yüz yüze kalmaktadır. Kadınlar için öngörülen bu cezalar, dayak, saç kesimi, kulak ve burundan parça kesmeyi içeriyordu. Zina yapan erkekler için ceza daha az şiddetliydi.¹⁶ Bir diğer Kızılderili kabilesi olan Lakota toplumunda, kadın kocasından dayak yerse, onu evden kovma hakkına sahiptir. Böyle bir durumda, erkek hiçbir zaman tekrar evlenemez. Sosyal kurallara göre damat, kadının erkek kardeşleri tarafından dövülme hatta öldürülme gibi cezalarla karşı karşıya kalabilir.¹⁷

3. Ölüm İle İlgili İnançlar

Kuzey Amerika yerli halkların çoğu arasında ölüm her zaman yaşam döngüsünün doğal ve kaçınılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. İnsanlar bedenlerinin Toprak Ana'ya ve ruhlarının da öbür dünyaya döneceği inancını taşımaktaydılar. Bu hayatta yaşadıkları gibi yaşayacakları bir yere gideceklerine inanıyorlardı. Bu yüzden birçok kabilede ölümler eşyalarıyla birlikte gömülmüştür. 19. yüzyılda yaşamış Suquamish kabi-

¹⁴ George Bird Grinnel, *The Cheyenne Indians: Their History and Lifeways* (Indiana: World Wisdom, 2008), 47-48.

¹⁵ Bonvillain, *The Nez Perce*, 45.

¹⁶ Gall – Hobby, "Seminoles and Miccosukees", 2/488-495.

¹⁷ Melda Tanrısal, "Beyaz Adamın Gelişi İle Kızılderili Kadınların Değişen Yaşam Biçimleri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 4 (2007), 53.

lesinin liderlerinden Şef Seattle, Amerikan Yerli inancını şu sözlerle ifade ediyordu: “Ölüm yok, dünya değiştirmek var.”¹⁸

Amerikan yerlilerinin yanı sıra diğer kadim halkların çoğu için de din, öncelikle mevcut yaşama hizmet ederek toplumun geçimini, sağlığını ve başarısını korumalıdır. Ölüme yönelik iç ve dış tutumlar, kültürel çevre ve kültürel modele göre değişiklik göstermektedir. Kendi ölümlerini sabırlı ve kayıtsızca bekleyen Ova Kızılderilileri mezarlık çevrelerine dadanan hayaletler ve kamplarının dışında kalan karanlık alanlardan korkmaktadırlar. Yerli halklardan Atabaşkanlar, birisi öldüğünde ölen kişinin kulübesini yakarlardı. Ölüm korkusunun, ölenlere duyulan korku hissinden daha az olduğu defaatle görülmektedir. Benzer şekilde bazı kabilelerde ölüünün ruhunun ölümden dokuz gün sonra köyden kovulduğuna da rastlanmaktadır.¹⁹

Bir kişi için yapılan son geçiş törenleri olan ölüm merasimlerinde, iki üç gün boyunca yakınını kaybedenlerin mezar başında ağlamaları geleneği vardı. Kadınlar bacaklarını ve kollarını bıçaklarla kan aksın diye çizerler, saçlarını kulak hizasında kesip açık bırakırlar. Erkekler ise saçlarını omuzlarına kadar kesip örgülerini çözerler. Ceset hemen yaşadığı çadırdan çıkartılır. Ölen kişi sağlığında şenlik zamanlarında kullandığı genellikle kırmızı ve beyaz renkli boyalarla desenler çizilerek boyanır. Boyama sürecine, hayatta kalanların, ölü kişinin onları terk ettiği ve onları korkutmak için geri gelmeyeceği umudunu ifade eden duaları eşlik eder. Ölen kişiye akraba ve arkadaşlar tarafından bağışlanan bazı giyim eşyalarıyla en iyi kıyafetleri giydirilir. Geçmişte bir kadının kendi çadırının örtüsüyle sarıldığı, bir adamın ise kafasına konulan başlığıyla gömüldüğü görülmüştür. Eğer bu başlıklardan çok varsa ağaçlara ve mezarlığın yakın çevresindeki yerlere de konulur. Ölü kişilerin tüm eşyaları özellikle atlar, akrabalar ve arkadaşlar arasında dağıtılır, ama bazı mallar mezara koymak için ayrılır.²⁰ Cenaze ve yas tutma uygulamaları kabileden kabileye büyük ölçüde değişmektedir. Birçok kabile ölümü bir yolculuk olarak görür. Winnebago cenazelerinde arkadaşlar ve aile üyeleri ayrılan kişinin ruhuna seslenirler. Bu konuşmada genellikle, ruhun yola koyulmasını, ka-

¹⁸ Hartz, *Native American Religions*, 99.

¹⁹ Åke Hultkrantz, *The Religions of The American Indians*, çev. Monica Setterwall (California: The Regents of the University of California, 1980), 129.

²⁰ Åke Hultkrantz, *Native Religions of North America: The Power of Visions and Fertility* (New York: Harper&Row Publishers, 1987), 65.

lanlara özlem duymayıp artık onların çevresinde dolaşmaması ve ruhlar âlemine gitmesi söylenir.²¹

Bazı durumlarda, yas tutanların ağlaması, cenaze gömüldükten sonra on gün daha devam etmektedir. Bu ağlama sırasında kadınlar, ölen kişinin öbür dünyaya doğruca gitmesi ve bu süreçte ruhun kaybolmaması için dua ederler. Yas süreci altı ay sonra düzenlenen danslı bir törene kadar devam eder. Bu vesileyle, özel seçilmiş bir birey, yakını ölen kişiyi (kişileri) kırmızı boyayla boyar ve tekrar mutlu olmaları ve dansa katılmaları konusunda teşvik eder. Yas tutanlar o ana kadar giydikleri pejmürde kıyafetleri çıkarırlar ve artık yenilerini giyerler. Bu geçiş törenleri çok eski zamanlara kadar uzanmakta ve bireylerin hayatta kalma konusundaki endişelerini, yaşadıkları kaygıları ifade etmektedir. Ölmekten değil ölüden (ya da hayalet, hortlak) korkmaktadırlar. Bu korkunun, ölenin ruhunun kalanları rahatsız edeceğine dair inançtan beslenen bir korku olduğu görülmektedir. Bu tür ritüeller ve uygulamalar, küçük av topluluklarında uzun zaman önce ortaya çıkmış olup Shoshoni Kızılderilileri tarafından da devam ettirilmiştir.²² Bazı efsaneler ise, eşlerden birinin diğerinin ölümünü kabul etmeyerek ruhlar âlemine onu geri getirmeye gidişini anlatmaktadır. Birçok yerli Amerikalı ölen bir kişinin ruhunun geri kalan zaman boyunca yaratıcısı ile yaşadığı bir öbür dünyaya inanmaktadır.²³

Nez Perce kabile geleneğinde ise bir kişinin ölüm haberi köy boyunca özel bir duyurucu tarafından ilan edilir. Ölenin kadın akrabaları cenazenin çevresinde toplanır ağıtlar yakarlar. Ölen kişiye ritüel olarak banyo yaptırılır, yeni bir elbise giydirilir ve yüzü kırmızı boya ile süslenir. Ertesi gün cenaze, bir tür kefene sarılıp başında işaret amacıyla konmuş tahta bir kazıkla köye bakan bir yamacın üzerine gömülür ve insanlar oradan uzaklaşırlar. Öbür dünyada onlara eşlik etmek için bazı eşyalar ölüyle birlikte gömülürdü. Bu eşyalar, ölenin toplumsal rolü ve ilgi alanlarıyla ilgili araç gereçlerden oluşmaktadır. Erkekler balık tutma gereçleri, av tüfekleri ya da savaş silahlarıyla gömülürlerken, kadınlar ise pişirme gereçleri, mutfak eşyaları ve boncuklu torbalarla defnedilirler. Ölen kişinin sahip olduğu atların, mezarın başında kurban edildiği de görülmüştür. Gömme işlemi tamamlandığında, ölen kişinin akrabaları, topluluk üyelerine yemek

²¹ Hartz, *Native American Religions*, 99.

²² Hultkrantz, *Native Religions of North America: The Power of Visions and Fertility*, 66.

²³ Megan Kopp, *Understanding Native American Myths* (Ontario: Crabtree Publishing Company, 2013), 15.

verir. Bu esnada ölenin eşyaları, önceden istediği şekilde arkadaşlarına ve akrabalarına dağıtılır. Bazı durumlarda, akrabaları kişinin onuruna dağıtılacak ilave hediyeler de verebilmektedir. Saygı göstergesi olarak cenaze uygulamalarının doğru şekilde yürütülmesi hayati olarak görülmektedir. Bu ritüeller kişinin ruhunun serbest kalması ve ölüm sonrası yolculuğunun başarılı olabilmesi için önemlidir. Nez Percelerin inancına göre öbür dünya da bu dünya gibiydi. Bunun bir yansıması olarak, insanların, yaşam sonrası da bu dünyadaki faaliyetleri her ne idiyse ona devam edecekleri inancı hakimdir. Defin merasiminden sonra ölünün yakınları bir yıl süren yas sürecine girerler. Bu süre zarfında, hayatta kalan eş, saçlarını kısa tutmak, eski giysiler giymek, gülmek ve mutlu görünmemek zorunda kalır. Ölenin adı asla anılmaz. Bazı durumlarda, ev eşyaları ve hatta evin kendisi terk edilebilir veya yıkılabilir. Bir yıl süren yas sürecinin sonunda hayatta kalan eşe yeni bir kıyafet verilir ve yeniden evlenme konusunda serbest bırakılır.²⁴ Bu bağlamda, Türklerde de Kızılderili geleneklerine benzer uygulamalar görüldüğü ifade edilmelidir. Örneğin Kırgızlar'da ölen kişinin dul kalan eşi ve kızları saçlarını keserlerdi. Aile fertleri, ölen kişinin bulunduğu çadırın önünde yüzlerini bıçakla yaralayıp, kanlı göz-yaşı dökerlerdi.²⁵

Bir diğer Kızılderili kabilesi olan Cheyenne geleneklerinde de ölünün en iyi atı eyerlenerek mezarı başında vurulur. Cenaze bir ağaca veya bir iskeleye konmuşsa atlar, altında vurulur. Bu uygulama intihar eden adamlara dahi yapılır. Ancak intihar eden kişinin, Seyan olarak adlandırılan ölüler diyarına gitmediğine inanılır.²⁶ Benzer bir şekilde Eski Türkler'de de ölen kişinin atı bütün takımlarıyla mezara gömülmekeydi. Mezar başında bir at kesilip yenilir, ölen kişinin arabası ve evi tahrip edilirdi. Bir diğer âdet, sırtına geçirilmiş bir atın mezar başına konmasıdır. Tüm bu yapıların gayesi ölenin gideceği âlemde yeni hayatını kolaylaştırmaktır.²⁷

Ova kabileleri "Gök Evi" adını verdikleri yüksek yapılara ölüleri koymaktaydılar. Kızıllarda yaşayan bazı kabileler ise ölüler tekrar dirilecekleri zamanı duyabilinler diye, cenazeleri deniz kabuklarının hemen altına

²⁴ Bonvillain, *The Nez Perce*, 48.

²⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004), 116.

²⁶ George Bird Grinnel, *The Cheyenne Indians: Their History and Lifeways* (Indiana: World Wisdom, 2008), 42-43.

²⁷ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 117.

gömmüşlerdir. Pueblolar'da ise yeraltına kolayca yolculuk edebilsinler diye ölüleri toprağa gömme âdeti yaygındı.²⁸

Kuzey Amerika Yerlilerinin inanışında insan ruhu Yüce Ruh'un bir parçası olarak görüldüğünden, ölüm sonrası eğer kişinin ruhsal dengesi yerindeyse bütüne geri döneceği inancı hâkimdir. Bu meyanda Wa'Na'Nee'Che, eğer kişi denge içinde değilse öldükten sonra hayata tekrar enerjisine uygun bir bedenlenmeyle, hatta kimi zaman hayvan ya da bitki şeklinde de dönebileceğini söylemektedir. Ayrıca, bazen ruhlar düzelmeyerek büsbütün olumsuz hâle gelebilirdi. Bu durumda kişiler karanlığa ve sonsuz uyku âlemine gönderilebilirdi. Şef Kara Geyik'in dediği gibi: "Biz bu dünyanın karanlığından, gerçek olan öteki dünyanın aydınlığına geçeceğiz."²⁹

Pavniler'de olduğu gibi kimi Kızılderili kabileleri ise, ruhun gökyüzüne çıkıp ölüm türüne göre değişen yıldızlarla buluştuğuna inanıyorlardı. Rahat yatağında ölenle savaşta ölen kişinin yeri aynı değildi. Krovlar ve Mandanlar ruhların dolaşıp durduğu ve bazı hayvanların vücutlarında tekrar kendilerini bulabildikleri inancına sahiptiler.³⁰ Seminolelerde ise köyde bir kişinin ölümü önemli bir olay olarak ele alınır. Gitmek istememesi ya da yanında birini de götürmesi riskine karşı ölülerin ruhları korkutulur. Köyde bir kişi öldüğünde, tüm köyün taşınması gerektiğine inanılır. Bunun bir sonucu olarak, bir kişinin ölümcül hasta olduğu biliniyorsa, köyün dışında kişinin ölümüne kadar bakılacağı bir yapı kurulmaktadır. Aynı sebepten dolayı, doğumevi de köyün dışına yapılır.³¹

Kuzey Amerika Yerlilerinin birçoğunun inanç dünyasında; ölümün, yaşamın sonu olmadığı aksine yeni bir yolculuğun başlangıcı olduğu anlayışı hâkimdir. Ölümle ilgili en hassas konulardan biri ise ölen kişinin ruhunun bir süre daha ortalıkta dolaşması meselesidir.³² Bu nedenle ölülere saygıyla ve dikkatli davranılması gerekli olduğu düşünülür. Çünkü ölülerin hayaletleri tehlikeli olabilir. Söz gelimi Mohave yerlileri ölmüş kişinin evini yakarlardı, böylece hayalet oraya dönmek istemezdi. Hayaletler sıklıkla korkulu nesnelere olarak, sayısız mitte konu edilmiştir. Bazen de ruh dünyasından gelen uyarıcılar olarak, ölümün o kadar da kötü bir şey olmadığını

²⁸ Renault - Freke, *Kızılderili Bilgeliği*, 53.

²⁹ Renault - Freke, *Kızılderili Bilgeliği*, 53.

³⁰ Claude Fohlen, *Kızılderililer*, çev. Mehmet Ali Kayabal (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 118.

³¹ Gall - Hobby, "Seminole and Miccosukees", 2/488-495.

³² Kopp, *Understanding Native American Myths*, 14.

anlatmak için görüldüğüne inanılır. Eskimolarda ve Kaliforniya'da yaşayan Kuruk Kızılderililerinde ölen kişinin geri gelmesini engellemek için cesedi kulübenin kapısından değil daha başka bir yoldan çıkarmanın gerektiği düşünülür. Genellikle de mevta pencereden çıkarılır.³³

Ölülerin mezara konuluş şekli de önemli bir diğer konudur. Örneğin, Ojibwalar cenazelerini oturur vaziyette ve güneşin batış yönüne yani batıya doğru yönelterek gömerler. Seyahat edecekleri yerin güneş olduğuna inandıkları için böyle yapmaktalar. Yolculuk için gereken *mokasen* adını verdikleri geleneksel ayakkabılar, battaniye, ibrik, çaydanlık ve ateş yakma gereçleri de beraberlerinde gömülür. Ojibwa kabile mensupları, ölülerin dört gece boyunca zorlu bir yoldan geçtiğini düşünüyorlardı. Bu süreçte dalgalı denizde batmakta olan bir köprüyü geçmeli ve karanlık bir yol boyunca kamp kurmalıydılar. Berrak göller ve akarsular, büyük ormanlar ve yemyeşil çimenlerin olduğu ruhlar diyarına gelene kadar bu zorluklar devam eder. Nihayetinde bu yolculuğu tamamlayanların sevinçle ve şarkılar eşliğinde o diyarda karşılandıklarına inanılır. Kuzey Amerika'nın doğu bölgelerinde, örneğin kuzeydeki Ojibwa ve güneyde Choctaw arasında, hızlı akan nehrin üzerinden geçen kaygan çam tomruğu hakkında bir hikâye vardır. Bu tomrukla ruh karşı kıyıya geçmek zorunda olup zaman zaman tomruk, kıvrılan bir yılan şekline dönüşmektedir. Tomrukta dengede olmak gerekirken kötü insanların kayıp suya düşerek balıklara ve kurbağalara dönüştüklerine inanılmaktadır.³⁴ Bunun, İslam inancında yer alan Sırat Köprüsü inancına benzerlik gösteren bir düşünce olduğu söylenebilir. Zira kötü insanların bu sınavı geçemeyecekleri inancı vurgulanmaktadır.

Ölüm, Kızılderili inancında hayatın veya döngünün bir parçası olarak kabul edilse de ölüme olumsuz anlam yüklendiği de görülmektedir. Mesela Navaho geleneğinde ölüm korkulan ve nefret edilen bir durumdur. Navaholar doğumla gelen nefesin ölümlle bedeni terk ettiğine inanırlar. Navaho inancında ölen kişinin ruhunun iyi yönleri evrenin uyum ve dengesinin bir parçası olurken, kötü yönleri geride kalmaktadır. Bu kötü tesir, hayaletler ve cadılar olarak dünyada gezinmeye devam ederek yaşayan kişilere zarar verme gücünü taşır. Navaholar ölen kişinin kıyafetlerini ve eşyalarını imha ederek adını anmamaya özen gösterirler. Çünkü

³³ Julian Baldick, *Hayvan ve Şaman-Orta Asya'nın Antik Dinleri*, çev. Nevin Şahin (İstanbul: Hil Yayınları, 2016), 164.

³⁴ Hultkrantz, *The Religions of The American Indians*, 133.

adı anılırsa gezinen hayaleti gelebilir ve insanlara musallat olabilir.³⁵ Ölen kişinin adının yıllarca söylenmemesi inancı bazı Kafkas kabilelerinde, Tatarlarda, Samoyedlerde, Tuareglerde, Filipin Tingilerinde, Aynularda ve bazı Pasifik adalarında da mevcuttur.³⁶

Ölümün bir tercih olarak vücut bulduğu intihar eylemi de Kızılderililer arasında zaman zaman görülmektedir. Yaşadıkları bu dünyadan daha iyi yerler olduğunu düşünen bazı Eskimo kabilelerine mensup kişiler, zayıf ve çaresizce burada bulunmaktansa kendilerini öldürmeyi seçebilmektedirler. Eskimolarda intiharın bir diğer nedeni kısıtlı yiyecek kaynakları sebebiyle yaşlı kimselerin genç neslin yaşaması için kendini feda etmesi şeklinde görülmektedir. Yaşlı üyeler evlerini terk ederek kendilerini açlıktan ölüme atmışlardır. Yerlilerin diğer intihar sebepleri olarak; dış evlilik kurallarını çiğneme, zina yapma ve yükümlülüklerden kaçma sayılabilir.³⁷

Bazı kabilelerde ölü, şamanlara koruyucu ruh olarak görünebilmektedir. Güney Amerika'da ölen şamanların yaşayan meslektaşlarının koruyucusu olması hiç de az rastlanır bir olay değildir. Sıradan vizyonerlerin, koruyucu ruhları olarak ölmüş kimselerin ruhlarını sahiplenmesi, Kuzey Amerika'da istisnai bir durumdur. Ancak, ruh kulübesinin ruh çağırma törenlerini gerçekleştiren şamanlar kendi ruhları için hayaletlere sahiptir.³⁸ Hem Kuzey hem de Güney Amerika'da Samanyolu, ruhların yolu olarak kabul edilir. Samanyolu kozmik kutup ile aynıdır. Zaman zaman gökkuşağı da aynı işlevi görmektedir. Kanada'nın batısındaki British Columbia eyaletindeki Thompson yerlileri ruhların yolunu kozmik ağacın şemasıyla resmederler. Kozmik kutup, şaman tarafından sık sık kullanılan cennet ve dünya arasında bir bağlantıdır. Ölüler ülkesine giden yol fikrinin şamanik deneyimlerle desteklendiğini söyleyebiliriz. Ruhların yolu her zaman bir ve bölünmemiş değildir. Kuzey Yarımkürede Samanyolu,kiye ayrılmaktadır. Beklenmedik bir şekilde, Kızılderililer bu olguyu diğer dünyaya farklı geçiş yolları ve ölümden sonra birbirinden farklı kaderlerle ilişkilendirmişlerdir. Geleneksel inanç, bir yolun cennete, diğerinin yeraltı dünyasına ya da bir yolun ölümlerin kutsal topraklarına götürdüğünü, diğerinin de çöküşe ve yok olmaya neden olduğu yönündedir.³⁹

³⁵ Hartz, *Native American Religions*, 101.

³⁶ Ergil, *Kim Bu Kızılderililer?*, 98.

³⁷ Necati Sümer, "Antik ve İlkel Toplumlarda İntihar Olgusu", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 110.

³⁸ Hultkrantz, *The Religions of The American Indians*, 139.

³⁹ Hultkrantz, *The Religions of The American Indians*, 134.

Sonuç

Kızılderili inanç dünyasında; doğal çevre, hayvan, insan birlikteliği ile insanın çevresi ile adeta sembiyoz bir varlık olarak telakki edilmesi animist anlayışın etkisidir. Yardımcı ruhlardan medet umarak, bu bağımlılığı vurgulanmaktadır. Totem inancı ise, yerlilerin aynı klan mensup olduklarında akraba sayılmaları inancına dayanmaktadır. Bu inanç, her varlığın bir Mana'sı olduğu fikrini de içermektedir. Bundan ötürü çevrelerindeki her şeyin kutsallığı vardır. Tabu fikriyle de yasak olanın sistematize edildiği görülmektedir. Ölü ve adet gören kadın gibi unsurlar bu yasaklardan bazılarıdır. Yerliler, şamanların, mana gücüne sahip olduğuna inanmaktaydılar. Bu nedenle, tanrılarla insanlar arasında aracılık etme işlevine sahiptirler. Herkes yardımcı ruhlar edinebilirken, tabiatüstü âleme etki etme kudreti sadece şamanlara aittir. Görüleceği üzere, animizm, totemizm ve Şamanizm inançları birbiriyle bağlantılıdır. Bu durum, yerlilerin yaşamlarında geçiş törenleri ve diğer mevsimsel törenlerdeki uygulamalarda görülmektedir.

Doğum, evlilik ve ölüm insan hayatının başlıca dönüm noktalarıdır. Bu dönemlerde düzenlenen törenlerin amacı, kişiyi ve toplumu, bu geçiş esnasında ortaya çıkması muhtemel tehlikelerden korumaktır. Doğum, evlilik ve ölüm gelişmiş ya da ilkel her toplumda farklı şekillerde de olsa bazı ritüeller eşliğinde yaşanmaktadır. Yazılı bir kültüre sahip olmayan Yerliler inançlarını, geleneklerini bu pratiklerin sürdürülmesiyle yaşatmışlardır. Hıristiyanlaşma sürecinde de bu uygulamaların bazılarında vazgeçemedikleri görülmektedir. Kimi zaman da yeni inançlarıyla harmanlayarak sürdürme yoluna gittikleri kaydedilmektedir.

Kızılderili inançlarına göre insan, doğanın hükümdarı değil, doğanın bir parçası, bir bileşenidir. Doğanın döngüsel bir varlık oluşu, onun bir parçası olan insanın da bir döngü üzerinde yaşam yolculuğuna başlaması, yol alması ve sonlanması şeklindedir. Geçiş törenlerini bu minvalde değerlendirmek, inançlarını anlamak konusunda da kolaylık sağlayacaktır.

Kaynakça

- Baldick, Julian. *Hayvan ve Şaman-Orta Asya'nın Antik Dinleri*. çev. Nevin Şahin. İstanbul: Hil Yayınları, 2016.
- Bonvillain, Nancy. *The Nez Perce*. New York: Chelsea House Publishers, 2011.

- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Ergil, Müjgan. *Kim Bu Kızılderililer?* İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2018.
- Fohlen, Claude. *Kızılderililer*. çev. Mehmet Ali Kayabal. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Gall, Timothy L.- Hobby, Jeneen. "Hopi". *Worldmark Encyclopedia of Cultures and Daily Life*. Vol. 2/287-292, Americas. 2nd ed. Farmington Hills, MI: Gale, From Gale Virtual Reference Library, 2009.
- Gall, Timothy L.- Hobby, Jeneen. "Seminoles and Miccosukees". *Worldmark Encyclopedia of Cultures and Daily Life*. Vol. 2/488-495, Americas. 2nd ed. Farmington Hills, MI: Gale, From Gale Virtual Reference Library, 2009.
- Grinnel, George Bird. *The Cheyenne Indians: Their History and Lifeways*. Indiana: World Wisdom, 2008.
- Hartz, Paula. *Native American Religions*. New York: Chelsea House Publishers, 2009.
- Hultkrantz, Åke. *The Religions of The American Indians*. çev. Monica Setterwall. California: The Regents of the University of California, 1980.
- Hultkrantz, Åke. *Native Religions of North America: The Power of Visions and Fertility*. New York: Harper&Row Publishers, 1987.
- Kekevi, Meltem. *Kuzey Amerika Yerlilerinin Kadim Dini İnançları*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kopp, Megan. *Understanding Native American Myths*. Ontario: Crabtree Publishing Company, 2013.
- Marriot, Alice - Rachlin, Carol K. *Kızılderili Mitolojisi*. çev. Ünsal Özünlü. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Renault, Dennis- Freke, Timoty. *Kızılderili Bilgeliği*. çev. Bora Ercan. İstanbul: Meta Basım Yayım, 2002.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Sümer, Necati. "Antik ve İlkel Toplumlarda İntihar Olgusu". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 83-116.
- Tanrısal, Melda. "Beyaz Adamın Gelişi İle Kızılderili Kadınların Değişen Yaşam Biçimleri". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 42 (2007), 51-63.
- Wesson, Cameron B. *Historical Dictionary of Early North America*. Maryland: Scarecrow Press, 2005.